

Recenzja
rozprawy doktorskiej mgr Izabelli Dybały
Paramenty liturgiczne w archidiaconacie lubelskim w XV i XVI wieku.

Na wstępie pragnę podkreślić, że Pani Izabella Dybała, z rzadko podejmowaną w polskiej historii sztuki problematyką tkanin artystycznych zetknęła się jeszcze w szkole średniej. W latach 1997- 2002 uczęszczała bowiem do klasy ze specjalizacją: tkanina artystyczna, w Państwowym Liceum Plastycznym im. Cypriana Kamila Norwida w Lublinie. Historia szat liturgicznych z polskich zbiorów, a dokładniej z terenu szeroko rozumianej Lubelszczyzny, stała się głównym obszarem zainteresowań naukowych Doktorantki oraz przedmiotem Jej dorobku naukowego. Pani mgr Dybała przygotowała rozprawę magisterską pt. *Komplet złotych szat liturgicznych w kościele parafialnym pw. św. Anny w Lubartowie*, a także opublikowała dwa artykuły na ten temat. Jeszcze jeden tekst jest aktualnie w druku. Paramentom Doktorantka poświęciła także referat na konferencji naukowej pt. *Sakralna kultura materialna małej ojczyzny*, zorganizowanej przez Wojewódzki Ośrodek Kultury w Lublinie (następny ma wygłosić na międzynarodowej konferencji w maju b. r. w Warszawie, na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego).

Przedstawiona, bardzo obszerna – III tomy - rozprawa doktorska, napisana w Katedrze Historii Sztuki Średniowiecznej Polskiej pod kierunkiem Pani Prof. dr hab. Jadwigi Kuczyńskiej pt. *Paramenty liturgiczne w archidiaconacie lubelskim w XV i XVI wieku*, podejmuje zatem jakże bliską Autorce tematykę badawczą, związaną ze późnośredniowiecznymi szatami liturgicznymi. Sama Doktorantka we *Wstępie* pracy podkreśla, że wybór tematu związany z tekstyliami, pozostaje w ścisłym związku z Jej sprecyzowanymi zainteresowaniami i wieloletnimi badaniami naukowymi (s. 1). Wybór wspomnianego tematu, uznać należy za ze wszech miar słuszny, gdyż problematyka szat liturgicznych z XV i XVI wieku z terenu Lubelszczyzny, dotąd była przez historyków sztuki

zaledwie powierzchownie i wyrywkowo badana, i nie istniało odrębne opracowanie im poświęcone.

Należy zatem niewątpliwie docenić odwagę Autorki, która potrafiła podjąć wyzwanie wymagające, śmiało rzecz można pionierskich, samodzielnych, konsekwentnie prowadzonych poszukiwań naukowych w celu zgłębienia problematyki dotyczącej tekstyliów z XV i XVI stulecia. Samodzielne poznawanie tej tematyki było niewątpliwie pracą niełatwą, dla której istotnym utrudnieniem jest nadal niezwykle skąpa polska literatura poruszająca tego rodzaju problematykę. W tej sytuacji, jako punkt wyjścia do dalszych badań, niezbędne było poznanie, i to niepowierzchowne lecz rzeczywiście pogłębione, specjalistycznej obcej literatury przedmiotu, zwłaszcza niemiecko i anglojęzycznej, a także włoskiej. Zadanie to jednak znów do szczególnie prostych nie należy, gdyż liczba obcych tego rodzaju opracowań jest całkiem spora, ale są one właściwie niedostępne w polskich zbiorach bibliotecznych. W trakcie przygotowywania rozprawy Pani Dybała podjęła bardzo dobrą decyzję udania się na wyjazd naukowy do najlepszego na świecie ośrodka naukowego i centrum konserwacji tkanin, gromadzącego znakomite zbiory biblioteczne i muzealne, wytyczającego kierunki badań nad zabytkowymi tekstyliami, jakim jest Abegg-Stiftung w Riggisbergu, w Szwajcarii.

Niełatwa kwerenda biblioteczna, następnie dotarcie do przedmiotu badań – czyli wspomnianych w tytule paramentów, i wreszcie ogromna kwerenda źródłowa ukazują, że już na wstępie Doktorantka wykonać musiała wielką, niemal detektywistyczną pracę, aby zebrać tak imponujący materiał, który posłużył jej do dalszych badań. Pani Dybała słusznie we *Wstępie* rozprawy zauważyła, że wcześniej w badaniach „Rzadko odwoływano się do źródeł. Przygotowana rozprawa, oparta w znacznej mierze na szczegółowym zbadaniu źródeł, ma po części wypełnić tę lukę” (s. 3).

Zatem już sam etap wstępny, polegający na zapoznaniu się z literaturą przedmiotu oraz ze źródłami na temat wybranej grupy paramentów i zachowanymi obiektami, wymagał od młodego pracownika naukowego nie lada odwagi oraz wręcz benedyktyńskiej wytrwałości. Z drugiej strony jednak, ten dział rzemiosła artystycznego, który wiąże się wprawdzie z trudnymi i żmudnymi

poszukiwaniami, początkującemu badaczowi daje duże możliwości, odnalezienia nieznanych i nieopisanych obiektów. Umożliwia także dostrzeżenie i analizę licznych nieprzebadanych zjawisk oraz podjęcie wielu nieopracowanych, a naukowo ważnych tematów. Tego rodzaju świadomość towarzyszyła Doktorantce, od początku, czego dowodzą Jej spostrzeżenia zawarte we *Wstępie* (s. 1-3) oraz w *Podsumowaniu* dysertacji (s. 406-412).

Dokonany zatem przez Panią Izabellę Dybałę wybór tematu, który porusza zagadnienia związane z późnośredniowiecznymi i wczesnonowożytnymi paramentami, był w pełni świadomy i świadczy o umiejętności dostrzeżenia luk w dotychczasowych badaniach nad polskim rzemiosłem artystycznym. Świetnie wybrany i precyzyjnie sformułowany temat omawianej rozprawy doktorskiej *Paramenty liturgiczne w archidiakonacie lubelskim w XV i XVI wieku*, umożliwił Autorce zaprezentowanie niezwykle ważnej naukowo, właściwie nieopracowanej, odrębnej grupy wyrobów.

Zaznaczyć należy, że zawartość omawianej dysertacji w pełni odpowiada jej tytułowi. Napisana została ona bardzo starannie, poprawną polszczyzną, stwierdzić można, że wręcz potoczystym stylem.

Wysoki poziom naukowy recenzowanej pracy sprawia, że recenzentka nie ma właściwie uwag krytycznych, a jedynie sugestie drobnych uzupełnień czy pewnych korekt. W tym tak obszernym tekście rozprawy znalazłam zaledwie pojedyncze stylistyczne potknięcia czy powtórzenia. Np. na s. 4, użycie słowa „tworzywo” w odniesieniu do materiałów, nie tylko tkanin, jak rozumiem, nie jest najwłaściwsze; lepiej w tym wypadku będzie zastosować termin „inny rodzaj materiału” lub „wyrobu”, lub też szerzej, opisowo przedstawić zagadnienie. W tekście, nadmiernie często pojawia się określenie „odnośnie do”, które można czasem zastąpić np. zwrotem „na temat” czy po prostu „o” (np. na s. 31, 38, 205, 307). Na s. 292 Autorka użyła nazwy „okaz” w odniesieniu do, jak pisze „sztuki hafciarskiej”, co również nie wydaje się najszcześniejsze i lepiej w tym miejscu zastosować termin „wyrób” lub „dzieło”. Na s. 104 napisała o „paramentach o niewielkich gabarytach”. Lepiej użyć w tym miejscu określenia „rozmiarach”. Powtórzenia zwrotu „w znacznej

mierce” znalazło się na s. 3, a powtórzenia określenia „paramenty” na s. 358. Na s. 118

Doktorantka pisze, że „Znamy pełną tożsamość wielu przedstawicieli tego rzemiosła”, co wydaje się skrótem myślowym i nie jest zbyt precyzyjne. Lepiej w tym miejscu powiedzieć o znajomości nazwisk i imion wspomnianych rzemieślników.

Jak już na wstępie recenzji podkreślono, recenzowana rozprawa doktorska jest bardzo obszerna. Tekst pracy liczy 461 strony (tom I), imponujący katalog z ilustracjami zajmuje ponad 284 strony (tom II), a tom z aneksami zawiera 311 stron (tom III). Wszystko to świadczy o wielkim nakładzie pracy, jak i wytrwałości czy wręcz pasji badawczej Doktorantki.

W celu przygotowania rozprawy doktorskiej Autorka podjęła, jak już wspomniano, zakrojone na szeroką skalę badania naukowe. Odnalazła liczne źródła oraz wykorzystała dobrze dobraną, niezwykle obszerną literaturę przedmiotu. Potrzebne, ważne dla rozprawy materiały źródłowe Pani Dybała przebadła w zbiorach archiwalnych w Krakowie, Lublinie i Warszawie. Doktorantka zapoznała się z literaturą naukową, która liczy niemal 500 tytułów, którą bardzo dobrze zestawiała i pogrupowała. Do tego dołączyła netografię liczącą ponad 20 tytułów. Ze względu na temat są to pozycje przede wszystkim polskie, chociaż wykaz zawiera także liczne opracowania obce, przede wszystkim anglo i niemieckojęzyczne oraz włoskie, a nawet litewskie. Mimo że nadzwyczaj obszerna *Bibliografia* została przygotowana bardzo starannie, to miałabym dwie małe uwagi. Pierwsza, raczej o charakterze redakcyjnym, dotyczy przypisu 2213 (s. 238). Podane tu tytuły opracowań, powinny być włączone do spisu publikacji w *Bibliografii*. Druga uwaga dotyczy braku w spisie publikacji *Słownika polszczyzny XVI wieku*, t. I-XXIX, Wrocław 1966-2001. Aż się prosi, aby Autorka, która dokonała tylu analiz i interpretacji różnych nazw wyrobów włókienniczych, sięgnęła również to tego ważnego dykcjonarza.

Układ recenzowanej pracy jest logiczny, posiada poprawną konstrukcję. Tekst dysertacji podzielony został na pięć obszernych rozdziałów, z których każdy posiada kilka podrozdziałów. Zasadniczy tekst rozprawy poprzedza prawidłowo napisany *Wstęp*. Doktorantka w tej części pracy wyjaśniła i skomentowała wybór tematu, przedstawiła ogólną charakterystykę układu dysertacji i

omówiła zawartość treściową poszczególnych rozdziałów.

Pierwszy rozdział pracy, który *nota bene* powinien otrzymać numer jeden, to bardzo dobrze napisany „Stan badań nad problematyką liturgiczną w Polsce do końca XVI wieku”. Liczba przypisów – ponad 500 (sic !), świadczy o tym, że Doktorantka zapoznała się z bogatą literaturą dotyczącą omawianej przez nią problematyki.

Kolejny obszerny (s. 60 - 119) rozdział rozprawy, oznaczony nr I, nosi tytuł „Podstawa źródłowa pracy i zawarta w niej problematyka”. I on został również bardzo starannie przygotowany. Pani Dybała najpierw dokonała charakterystyki źródeł, a następnie w oparciu o wiedzę z nich pozyskaną przedstawiła rodzaje paramentów i omówiła zasady ich użytkowania. Ten ostatni wymieniony podrozdział, w mojej ocenie jest szczególnie dobrą, wręcz znakomitą częścią omawianej pracy. Autorka, wykazała się tu rozległą i pogłębioną wiedzą na temat dziejów tekstyliów liturgicznych. Przeprowadziła liczne dojrzałe analizy i porównania oraz trafne polemiki z opiniami uznanych badaczy. Przykładem może być fragment dotyczący terminu szerzynka, który w literaturze przedmiotu od lat był różnie interpretowany (s. 83). Kolejne dwa podrozdziały na temat rodzajów i przyczyn zniszczeń oraz ochrony paramentów oraz o przekształceniach paramentów również świadczą o swobodzie poruszania się Autorki w omawianym obszarze. Doktorantka w uporządkowany sposób, z dużym znawstwem przedstawia i komentuje dziesiątki przykładów. W tym miejscu także, po przeanalizowaniu źródeł, podejmuje odważne polemiki, m.in. z opiniami Prof. Heleny Hryszko (s. 103-104).

Po wprowadzającej części źródłowo - historycznej następują cztery obszerne, równie istotne dla pracy rozdziały. Rozdział oznaczony numerem II, pt. „Tkaniny paramentów liturgicznych”, jak sam tytuł wskazuje, omawia kolejno grupy tkanin z różnych rodzajów włókna. Rozdział ten został zredagowany w oparciu o dobrze dobrane i prawidłowo wykorzystane źródła, literaturę przedmiotu oraz analizę zachowanych obiektów. Uzyskane szczegółowe informacje wiele wnoszą do naszej wiedzy na ich temat. Należy zaznaczyć, że rozdział ten, mimo ogromu podanych faktów został ciekawie napisany. Autorka, w wielu miejscach potrafi podać w interesującym kontekście

opisywane obiekty i zjawiska oraz trafnie odnaleźć dla nich analogie. Jest to kolejny rozdział przesycony udokumentowaną źródłowo wiedzą, o czym świadczą bardzo liczne przypisy, zajmujące nieraz całą lub prawie całą stronę (s. 159 - 162).

Kolejny rozdział, noszący numer III, zatytułowany został „Techniki i elementy paramentów liturgicznych”. Doktorantka i w tej części rozprawy wykazuje się znakomitą warsztatem i wielką wiedzą. W systematyczny sposób, w szerokim kontekście prezentuje tutaj omawiane zagadnienia. Również w tym miejscu Pani Dybała wykazała się imponującą znajomością poruszanej problematyki. I tutaj przypisy zajmują nieraz całą stronę (s. 248-252). Przedstawione opisy i sformułowane tezy cechuje duża staranność i dociekliwość oraz umiejętność tworzenia uogólnień oraz ocen.

Następny, IV rozdział dysertacji, poświęcony został „Ikonografii paramentów liturgicznych”. Doktorantka po raz kolejny zaprezentowała wielką rzetelność badawczą oraz pogłębioną wiedzę w zakresie ikonografii. Prawidłowo odczytała i opisała przedstawienia oraz symbole występujące w dekoracji omawianych przez nią szat liturgicznych.

Ostatni V rozdział, Autorka poświęciła „Fundatorom paramentów liturgicznych”. To też znakomicie zredagowany, obfity w dane źródłowe, istotny naukowo fragment pracy, który w naturalny wręcz sposób zamyka poruszane wcześniej zagadnienia. Doktorantce udało się ustalić aż 117 nazwisk dobroczyńców. Obok króla, duchownych byli to przedstawiciele rodów magnackich, szlacheckich i mieszczańskich.

Tekst rozprawy wieńczy bardzo dobrze napisane *Podsumowanie*, w którym Doktorantka zawarła ważne naukowo spostrzeżenia oraz wiele ciekawych refleksji i obserwacji. Na wstępie z goryczą stwierdziła m. in., że niestety nadal często zabytkowe paramenty nie są właściwie przechowywane i przez to ulegają niszczeniu (s. 406). W tej części pracy Pani Dybała zwięźle podsumowała wyniki swych badań naukowych. Obok wymienionych wyżej polemik, wspomniała o skorygowaniu niektórych wcześniejszych ustaleń Alfreda Zaręby czy Marty Michałowskiej. Na koniec, słusznie ale może nieco zbyt zwięźle, zaproponowała dalsze kierunki badań (s. 411-412).

Tekst pracy uzupełniają wspomniane, niezwykle cenne dwa tomy. Pierwszy, jak już wyżej nadmieniono to prawidłowo, naukowo opracowany, obszerny katalog. Zawarte w nim opisy są bardzo szczegółowe i dowodzą pogłębionej wiedzy, umiejętności interpretacji oraz dużej dokładności i staranności Autorki. Zupełnie nadzwyczajne są rekonstrukcje tkanin, wykonane techniką komputerową oraz najwyższej klasy fotografie obiektów. Ostatni tom, obejmuje mapy, tabele i wypisy ze źródeł.

W podsumowaniu, pragnę stwierdzić, że w swoich badaniach naukowych Doktorantka wykazała się wielką pasją i rzetelnością w badaniach archiwalnych oraz imponującą wiedzą i samodzielnością w podejściu do tematu. Zawarte w recenzowanej pracy nowe ustalenia dotyczące różnych aspektów związanych z paramentami z XV i XVI wieku są istotne naukowo i świadczą o dużych umiejętnościach badawczych Autorki. Wyniki badań Doktorantki wnoszą do polskiej literatury przedmiotu ogromną liczbę faktów, które umożliwiają pełniejsze poznanie licznych zjawisk i sprostowanie wielu tez czy hipotez dotyczących paramentów i tkanin z XV i XVI stulecia. Uprawniają one do stwierdzenia, iż mgr Dybała dołącza w znakomitym stylu do wąskiej grupy polskich badaczy - specjalistów zajmujących się tkaninami artystycznymi.

Dostrzeżone nieliczne potknięcia nie obniżają bardzo wysokiej rangi naukowej omawianej dysertacji, która jak najszybciej powinna ukazać się drukiem. Wnioskuje jednocześnie do Rady Wydziału Nauk Humanistycznych KUL o wyróżnienie rozprawy.

Z pełnym przekonaniem stwierdzam, że praca mgr Izabelli Dybały *Paramenty liturgiczne w archidiakonacie lubelskim w XV i XVI wieku*, spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim. Wnoszę zatem o jej przyjęcie i dopuszczenie Autorki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.